

Formandsberetning

Til

Danske Fag-, Forsknings- og Uddannelsesbibliotekers

Årsmøde 2016

Indhold

The times they are a-changin' ... Perioden 2015 – 2016 har bragt forandringer af flere slags for biblioteksvæsnet og FFU-bibliotekerne. Forandringer er vi vant til, og forandringer er ventede, men ikke alt kan forudses – heller ikke bibliotekernes verden er determineret. Formanden forsøger i år med sin beretning at belyse forandringer fra helikopterperspektivet, højt over Jorden, begyndende med de fysiske rammer, den antropocæne epoke (1), med et blik på det samfundsmæssige klima for viden og fakta (2) og (3), og til sidst zoomende ind på perspektiverne for det fælles, samarbejdende biblioteksvæsen (4). Formandens forhåbning er, at beretningen er lige dele underholdende, provokerende og debatskabende.

1. Verdens Tilstand Anno 2016, side 3-4
2. Det Postfaktuelle Mareridt, side 4-5
3. Det Går Jo Godt, side 6-8
4. *Et Bibliotek, Biblioteket*, side 9-12.

Med venlig hilsen,

Bertil F. Dorch

Formand for Danske Fag-, Forsknings- og Uddannelsesbiblioteker

*Come gather 'round people
Wherever you roam
And admit that the waters
Around you have grown
And accept it that soon
You'll be drenched to the bone
If your time to you
Is worth savin'
Then you better start swimmin'
Or you'll sink like a stone
For the times they are a-changin'*

(Bob Dylan, The Times They Are A-Changin', 1964)

1. Verdens tilstand anno 2016

FFU-bibliotekerne huser viden om verdens tilstand – før og nu.

I det ikoniske tidsskrift *Philosophical Transactions of the Royal Society* kunne man i 2011 læse, at

The human imprint on the global environment has now become so large and active that it rivals some of the great forces of Nature in its impact on the functioning of the Earth system.

Artiklen er skrevet af en gruppe bestående af en klimaforsker, en historiker og en filosof, og forfatterne hævder med andre ord, at vores planet er gået ind i en ny geologisk æra, kaldet den "antropocæne epoke", der allerede på nuværende tidspunkt har varet siden 1800-tallet.

Hvis man har fatalistiske tilbøjeligheder, så kan man jo spørge sig selv, hvor længe denne antropocæne epoke mon vil vare? Vil fremtidige hypotetiske intelligenser, der måtte finde det interessant at grave i jordskorpen, finde et tyndt lag, som vidnesbyrd om menneskets og de nuværende civilisationers tilstedeværelse på jorden? Vil man finde være et lag, der i tykkelse minder om fiskeleret ved Østersøens klinger – som et tegn på en forholdsvis kortvarig periode – måske som følge af en pludselig katastrofal begivenhed af varighed nogle få hundrede år. Eller vil laget være tyndt, fordi den intelligente biologi, der dengang eksisterede på planeten fandt ud af at tilpasse sig, således at dens aflejringer igen antog en mindre voldsom karakter? Måske vil laget være dybt og tydeligt, men afvekslende, fordi det viste sig, perioden var lang og nogenlunde stabil.

Spørgsmålene om den antropocæne epokes betydning stilles selvfølgelig både af klimapolitikeren og hos klimaforskeren, filosofen m.fl., men de gennemtrænger også til andre dele af åndslivet, ej blot i form af velkendte *block buster* katastrofefilm, men i form af nye genre, klimakunst og klimafiktion, blandt andet beskrevet i litteraturforskeren Gregers Andersen afhandling fra Københavns Universitet (2014), der identificerer en række temaer, så som naturens hævn over mennesket i katastrofen, det sociale sammenbrud, klimaforandringer som konspiration, vildmarken som den sidste udvej og tilpasningsideer, hvor mennesket f.eks. i rummet opbygger alternativer til at bo på jordkloden. Verdens nye tilstand tegner sig og den trænger sågar ind på Det Kgl. Teater i form af en klimaopera!

En artikel om den antropocæne epoke i *Information* (2011) afsluttes med disse håbefulde ord: "Allerede nu kan diskussionen begynde om, hvad det vil betyde for menneskets selvforståelse og fremtidige adfærd på den planet, vi har taget magten over. Kan det føre til en ny indsigt om os selv og dermed til en ny omsorgsfuld ansvarlighed?"

Dermed udtrykkes en forhåbning om forandring, ansvarlighed og indsigt. Jeg vil vove den påstand, at uden indsigt og der på byggende ansvarlighed, så bliver det et meget tyndt lag; den antropocæne epoke bliver en kort geologisk periode, og menneskeheden at ligne med dinosaurer. Indsigt forlader sig på viden, viden på fakta, og fakta betyder korrekt information – som i sin tur skabes vha. en metodisk og redeligt tilgang til verdenen omkring os. Og her i ligger udfordringen. Og dybest set den fortsatte opgave for vidensinstitutioner som FFU-bibliotekerne.

*Come writers and critics
Who prophesize with your pen
And keep your eyes wide
The chance won't come again
And don't speak too soon
For the wheel's still in spin
And there's no tellin' who
That it's namin'
For the loser now
Will be later to win
For the times they are a-changin'*

(Bob Dylan, The Times They Are A-Changin', 1964)

2. Det Postfaktuelle Mareridt

FFU-bibliotekerne er en garant for fakta – en nødvendighed for indsigt.

Under overskriften *Vi kan ende i "det postfaktuelle demokrati"* udtalte Vincent F. Hendricks fra Center for Information og Boblestudier (Københavns Universitet) i 2015 følgende til *Ræson*: "At få information nok til at tage en kvalificeret beslutning, er lidt ligesom at score den næste kæreste. Det er hårdt arbejde. Men at skrabe information ned fra nettet, det er som en "one-night-stand"- det kan man få med det samme. Om det så er sandfærdig information, det er en anden historie."

Mange er tilsyneladende enige med Vincent Hendricks, der i søndagspolitiken 4. september 2016 argumenterede for, at "den digitale verden er blevet et slaraffenland for folk, der vil manipulere med kendsgerninger". I samme artikel kan man læse om forskellige rapporter, der behandler emnet, fx omhandler en rapport fra Center for European Policy Analysis "de fremherskende digitale platformes virkelighed – og de hertil hørende manipulationsmuligheder – som stort set alle er berørt af i en eller anden form."

Også World Economic Forum har tidligere i år føjede "spredning af misinformation i det digitale offentlige rum til listen over verdens globale udfordringer", og endelig har en tredje rapport, fra Berkman Center for Internet & Society ved Harvard University i 2012 beskrevet "det russiske cyberspace og dets mulige udsættelse for digital kontrol: Den blotte deling af synspunkter på sociale medier åbner døren op for nye kontrol- og manipulationsstrategier over for den digitale offentlighed", som det hedder sig i *Politiken*.

Eksemplerne på, at eksempelvis politikere også forholder sig postfaktuelt til verden er næppe begrænset til den amerikanske valgkamp. Som Vincent Hendricks & Co. udtrykker det "så bliver demokratier, som vi kender dem, skrøbelige – de bliver postfaktuelle – og så har den stabile samfundsorden, som vi kender den, svære vilkår i 21. århundrede."

*Come senators, congressmen
Please heed the call
Don't stand in the doorway
Don't block up the hall
For he that gets hurt
Will be he who has stalled
There's a battle outside ragin'
It'll soon shake your windows
And rattle your walls
For the times they are a-changin'*

(Bob Dylan, The Times They Are A-Changin', 1964)

3. Det Går Jo Godt!

FFU-bibliotekerne er en vital forudsætning for god videnskabelig praksis.

Ovenfor males måske et noget mørkt billede af fremtiden, med det er nu ikke alle skyer, der er lige sorte. Man kan sagtens finde eksempler på, at det måske ikke behøver at gå så galt endda!

Professor Niels Ole Finnemann fra Det Informationsvidenskabelige Akademi siger eksempelvis til *Information*, at "Det, mange kalder 'det postfaktuelle samfund', kunne lige så godt kaldes demokrati. Engang var millioner af mennesker afskåret fra at tale, nu kommer de til orde – på én gang. Og det er ikke kun et problem. Det er ikke sådan, at vi har udviklet os væk fra noget faktisk. Tværtimod har interessen for evidens aldrig været større, end den er i dag".

Og det er jo korrekt, at fx FFU-bibliotekerne med etableringen af den nationale kodeks for forskningsredelighed har mærket stigende interesse for biblioteksservices, der relaterer sig til begrebet *evidens* fra moderinstitutioner, og dermed flere afledte opgaver ift. undervisning, vejledning og udredninger, der tager udgangspunkt i et ønske om at styrke videnskabelig redelighed.

I relation til disse opgaver har kvaliteten af videnskabelig litteratur – som kilde til information, evidens og indsigt – selvfølgelig stor relevans; en general bekymring er netop risikoen for stigende uredelighed, der leder til faldende videnskabelig kvalitet og dermed til potentielle problemstillinger mht. den litteratur, som FFU-bibliotekerne giver adgang til.

Men selvom fokus på redelighed og den måske generelle oplevelse af at fx antallet af uredelighedssager og *retractions* stiger, så er der faktisk kun ringe evidens for, at videnskaben i høj grad skulle være ramt af uredelighed end tidligere. Den italienske forsker Daniele Fanelli argumenterer i *PLOS Medicine* (2013) for, at det stigende antal af tilbagetrukne artikler mestendels er et godt tegn. Iflg. Fanelli stiger antallet af korrektioner eller errata ikke. Antallet af tidsskrifter, der tilbagetrækker artikler er stigende, men antallet af tilbagetrukne artikler per tidsskrift stiger derimod ikke. Antallet af sager hos det amerikanske *Office of Research Integrity* stiger, men ikke antallet af sager, der afsluttes med dom om uredelighed. Fanelli finder, at det stigende antal tilbagetrukne artikler formentlig ikke er et resultat af en større grad af uredelighed, men af en større opmærksomhed på uredelighed – altså et stigende

ønske, om at den tilgængelige videnskabelige information har en meget høj grad pålidelighed – at den er faktuel, kunne man sige!

Ét er decideret uredelighed, et andet er selvfølgelig den generelle kvalitet af den enkelte videnskabelige publikation. Her kan en bekymring være, hvorvidt de senere års fokus på forøgelse af forskningsproduktion, bibliometri m.v. kan have ledt til uhensigtsmæssig *gaming* ift. publicering, fx opsplitning af værker i mindre enheder, hurtigere publicering og muligvis ringere kvalitet. Dette lader midlertidig ikke til at være en bekymring, der kan begrundes i fakta: Fanelli et al. viste i 2016 i tidsskriftet *PLOS One*, at forskeres individuelle publikationsrater i gennemsnit ikke er øget i et helt århundrede!

Så måske går det i virkeligheden slet ikke så dårligt endda?

Svenskeren Hans Rosling er professor i global sundhed og et godt eksempel på det synspunkt, at verdens tilstand ikke er helt så skidt, som man kan få indtryk af, også når man konsulterer de klassiske medier – aviser eller tv-nyhederne.

I et yderst underholdende interview i *Deadline* på DR2 i 2015, udtalte Hans Rosling, at "Man kan ikke benytte sig af medierne, hvis man vil forstå verden" og at "tror man, at flertallet af verdens befolkning er meget fattige, at pigerne ikke går i skole, og at fattige forsøger at flygte til de rige lande, så ved man ikke, hvordan det er." Sagen er nemlig, at der er lande på alle niveauer, og de fleste ligger omkring midten. Anken ift. medierne er, at de ikke fokuserer på overblikket, men at de i stedet bringer enkeltsager, som ofte har en negativ vinkel, selvom billedet overordnet set er positivt.

Hans Rosling er verdenskendt for sin formidling af statistikker blandet andet på *TED*, og i dette tilfælde er der langt til mundheldet om statistikker og løgne. Der findes evidens og indsigt baseret på masser af god publiceret forskningslitteratur, og der er masser af forskere, der er i stand til at formidle det. Dermed er der heldigvis stadig håb for videnssamfundet, som FFU-bibliotekerne er en uomgængelig og vital del af, men ingen bør sove på sine laurbær.

*Come mothers and fathers
Throughout the land
And don't criticize
What you can't understand
Your sons and your daughters*

*Are beyond your command
Your old road is rapidly agin'
Please get out of the new one
If you can't lend your hand
For the times they are a-changin'*

(Bob Dylan, The Times They Are A-Changin', 1964)

4. Et bibliotek - Biblioteket

FFU-bibliotekerne er under forandring – lige som de altid har været.

I en kronik i Jyllandsposten den 14. august med overskriften "Midt i en ny guldalder" lagde kulturministeren op til en med egne ord bramfri og frugtbar debat om kulturen i Danmark. Kronikken var nok ment som et oplæg inden et møde på Rødding Højskole, som ministeren havde taget initiativ til, og hvor repræsentanter fra hele kulturlivet vil mødes. Haarder mener, at "dansk kultur og kunst er i god gænge" dybest set, men at man i en tid med en årlig reduktion må satse på større effektivitet om aften for at få mest for pengene. Ministeren mener øjensynligt, at der er mange statslige ordninger, som ikke virker tidssvarende, og han spørger fx om "Hvorfor har alle universiteter og forskningsinstitutioner deres eget forskningsbibliotek, når ni ud af ti udlån alligevel er digitale?"

Det er naturligvis rigtigt set, at en meget stor del af den direkte informationsanvendelse er digital, og at det har stor betydning for forskningsbibliotekernes og universiteters økonomi pga. den langvarige priskrise, der i høj grad skyldes internationale forlagsmonopoler, men præmissen om at det er udslagsgivende for hvorfor alle universiteter og forskningsinstitutioner "har" deres eget forskningsbibliotek. Lad mig vende tilbage til denne fejlslutning nedenfor.

Kulturministeren mener, at tilskudssystemet i dansk kultur er alt for rigidt. Iflg. Fyns Stiftstidende 15. august i år ryster eksempelvis fynske kulturledere ryster på hovedet af, at "Mere og bedre kultur for færre penge vil være et mantra for kulturlivet i mange år."

Et forslag er, at nogle af landets symfoniorkestre kan slås sammen og låne musikere hos hinanden til større opsætninger. Til dette siger musikchef hos Odense Symfoniorkester Finn Schumacker til fyns.dk, at "I forhold til det konkrete forslag hænger det jo ikke sammen. Man kan sagtens forestille sig, at vi låner nogle musikere i Sønderborg til at opføre et større symfonisk værk, men så kommer der udgifter til kørsel og ophold. Det kommer altså til at koste flere penge." Selv hvis man kan spare penge på at slå orkestre sammen, så er det ikke uden omkostninger for lokalområdet: "Det er da en mulighed, at færre orkestre kan dække et større område. Det vil dog have store konsekvenser for den musikalske fødekæde i nærområdet, hvis man vælger at skærer et orkester væk."

Det, der kan være sandt for musikken, kan selvfølgelig i en vis udstrækning siges at være konsekvenserne for FFU-bibliotekerne, men måske er alligevel forskel på kulturen, om man vil.

Som alle, der er ansat i et FFU-bibliotek ved, så er udlån naturligvis ikke det eneste vi beskæftiger os med. Ja, ét er, at digitaliseringen har sejret ad helvede til, når det gælder formidling af videnskabelig litteratur. Det klassiske bogudlån har været monotont faldende over mange år, og bunden er nok ikke nået endnu. Et andet er, at bunden vil blive nået, og den vil ikke blive nået ved nul. Jeg mener, at man allerede nu kan se tegn på forandringer i låneformerne fx i tallene for Inter Library Loan: Det delvist forskelligartede brugerbehov, grundet forskellige faglige profiler og strategiske satsninger ved uddannelsesinstitutionerne, samt det faktum, at de digitale muligheder endnu ikke udnyttes ift. indholdet af den videnskabelige litteratur bevirker, at det digitale udlån aldrig når 100 %.

Men digitalisering af udlånet har haft en anden effekt, som kulturministeren muligvis ikke er opmærksom på: Den effektivisering og specialisering, der er fuldt i kølvandet på den hurtige digitalisering op gennem 90'erne har betydet, at bibliotekerne har haft middel, motiv og mulighed for at afsøge og udvide sit ressortområde som vidensinstitution med fokus på informationsressourcer og informationskompetence: Det har betydet, at FFU-bibliotekerne gennem flere år i meget høj grad har varetaget vigtige funktioner i sine moderinstitutioner, der ikke direkte kan aflæses i udlånstal, være de sig digitale eller ej. FFU-bibliotekerne udgør i dag en essentiel del af mange vitale og strategiske funktioner hos forsknings- og uddannelsesinstitutionerne; som læringsmiljøer, som forskningsinfrastruktur og -service, og som aktive partnere langt ind i både de administrative og de faglige miljøer.

en der går som bekendt ingen røg af en brand uden ild... Og måske har bibliotekerne selv, i bedste mening, gjort sig medskyldig – som en anden Leonora Christina eller Caroline Mathilde af kærlighed eller loyalitet – og spillet op til en anden hånd, der har den opfattelse at universitet og forskningsinstitutionerne er i så god gænge, at man kan få mere for færre penge og færre biblioteker.

På den ene side taler vi ofte og længe om det samarbejdende biblioteksvæsen – og på den anden side klør vi rask på med lokaludviklede systemer og bryster os af vores særegenhed. Eksempel: Når lektor Jeppe Berg fra Hypotetisk Fakultet ved Universitet i Midten skal læse en forskningsartikel, så kan han google og ofte finde en udmærket adgang til det han ønsker; han kan også bruge universitetsbibliotekets

discovery system, dets katalog eller måske endog finde sin yndlingslitteratur via en til ham dedikeret webside. Dejligt mange muligheder! Men når han besøger sin kollega og medforfatter, der er ansat ved en anden forskningsinstitution, så har Dr. Berg noget sværere ved at finde og få adgang dér, og det selvom begge forskeres institutioners biblioteker med møje og besvær har forhandlet sig til adgang til samme tidsskrift, ovenikøbet via et fælles ”statsligt” konsortium.

Jeppe Berg undrer sig dog ikke mindre, når han vil bestille bogen ”Harry Potter og Flammernes Pokal” som godnathistorie for sin datter. Det er ikke sikkert, at hans institutions bibliotek har bogen – for det er jo ikke fin forskningslitteratur – så han kan enten gå på sit lokale folkebibliotek, eller han kan bestille bogen hjem til sig via den flinke bibliotekar på universitetsbiblioteket, som måske ovenikøbet viser ham, hvordan han bruger bibliotek.dk – og kort tid derefter, så får han bogen fra Vejle Folkebibliotek i sit dueslag. Og så er der jo også lige Mofibo, e-reolen osv....

Hvor mange systemer, grænseflader og uforståeligt bureaukrati skal den stakkels lektor forholde sig til, bare for at låne en bog, som det samarbejdende biblioteksvæsen har udviklet en ganske velsmurt maskine til at skaffe ham? Hvorfor kan Jeppe og hans kollegaer ved andre institutioner ikke altid anvende samme indgang – om ikke andet, så i det mindste få adgang til de fælles licenser og fælles låneordninger – med samme behændighed som de begge kan låne Harry Potter?

Måske nogen burde sende Jeppe's oplevelser til DDB og DBC, der skal udforme en Releaseplan 2017, hvor hvert delprojekt skal begrundes med brugerhistorier: Delprojekterne skal således afspejle de ønsker og behov, som brugerhistorierne opstiller.

Når man tænker nye løsninger til gamle problemer, nye samarbejder mellem gamle partnere, så kan man eksempelvis lade sig inspirere af andre lande, der har fundet anderledes løsninger for sine biblioteksvæsener, eksempelvis hos vores brødrefolk i Sverige og Norge.

Apropos Norge, så opfordrede Kong Harald fornyligt nordmændene til at omfavne deres kulturelle forskelle: ”Nordmænd er nordlænderne, trøndere og sørlænderne - og folk fra alle andre regioner. Nordmænd er indvandret fra Afghanistan, Pakistan og Polen, Sverige, Somalia og Syrien.” Man kan eventuelt lade sig inspirere og huske på, at vi trods forskelligheder er ét væsen – i hvert fald for brugerne. Ét biblioteksvæsen. Og vores fælles brugere kan lide Grieg og Kygo, Hellbillies og Kari Bremnes.

Tilbage i gamle Danmark blev vi for mange år siden del af et nyt fællesskab: Dengang i 1972 drejede talerne på Grundlovsdag sig i al væsentlighed om spørgsmålet vedr. Danmarks indtræden i Det Europæiske Fællesmarked. For daværende minister Per Hækkerup, gjaldt det i høj grad om at være med, der hvor beslutningerne træffes. Hans markante og kraftige udmeldinger til de modstræbende tilhørere på et grundlovsmøde – ”tag dog og fat mod! Lad dog vær’ at være så bange” – mht. udsigten til indtrædelse i det store europæiske fællesskab, kan sagtens inspirere i andre situationer, hvor man står overfor indtræden i et nyt og større fællesskab eller samarbejde. Det handler om at være med til at skabe fremtiden, og når man er med i et fællesskab, så er mulighederne også større og flere.

Og mulighederne for det stadig tættere samarbejdede biblioteksvæsen er også mange: Det er nu, at der mange steder skal skiftes bibliotekssystemer, det er nu, at forskningsinstitutionerne kæmper med at opfylde regeringens Open Access-strategi, det er nu vi skal finde ud af, hvem vi er i en Open Science-verdenen, og det er hele tiden nu, at vi igen skal til at forhandle licenser, forlagsaftaler, opgradere systemer osv. Det er også nu, at vi implementerer sparerplaner foranlediget af omstillingsbidraget, og det er nu, at vi skal forstå, hvad Finanslovsforslaget 2017 betyder for FFU-bibliotekerne.

Fællesskab og samarbejde betyder ikke nødvendigvis, at man opgiver sin særegenhed eller strategi; det kan være en styrke, hvis man forstår at diversitet fremmer samarbejdspotentiale. Tæt samarbejde på nogle områder kan gå fint i spænd med forskellige satsninger på andre: Fx systemer og licenser, på den ene side – og anvendelsen af disse til fx formidling, læring og særlige services, på den anden.

*The line it is drawn
The curse it is cast
The slow one now
Will later be fast
As the present now
Will later be past
The order is
Rapidly fadin'
And the first one now
Will later be last
For the times they are a-changin'*

(Bob Dylan, The Times They Are A-Changin', 1964)